

Türk Halk Felsefesinde Kültürel Ergonomik Süreç Bağlamında Etik Kodların Olumsuz Dönüşümü

In Turkish Folk Philosophy In The Context of Cultural Ergonomic Process Negative Transformation of Ethical Codes

Sacide Çobanoğlu *

Öz

Günümüzde siber alan ile gerçek dünyanın entegre olduğu, gelecekteki toplumun ideal formu olarak tanımlanan Toplum 5.0; *Süper Akıllı Toplum* biçimi yaşanmaktadır. Yapay zekâ, robotlar, insansız teknolojilerle yüksek hizmet kalitesine ulaşılan, bilgi toplumundan süper akıllı topluma geçişin ön aşaması, Toplum 5.0'ın insanlığa olumlu katkılarının yanı sıra etik anlayışı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Dünya genelinde yaşanan bu etik sorunu, çözüm bekler vaziyette insanlığın karşısında durmaktadır.

Bu bağlamda “Bireylerin etik anlayışları, yaşam şartlarıyla olumsuz yönde değişim gösterebilir mi? Yaşam şartları, bireylere haksız kazancı, yolsuzluğu olumlu gösterecek hatta bu olumsuz etik eylemlere özendirecek bir değişim yaşatabilir mi? Olumsuz etik eylemlerin halk felsefesindeki algısı değişebilir mi?” şeklindeki sorulara metaetikselsel tartışmalar yapmadan cevap vermek olası değildir. Reşat

Geliş tarihi (Received): 14.12.2023 Kabul tarihi (Accepted): 20.04.2024

* Dr., Akademisyen, yazar, Türkiye/ Academician, writer. sacidecobanoglu01@gmail.com. ORCID ID: 0000 0002 5204 4270

Nuri Güntekin, *Balıkesir Muhasebecisi*nde bu metaetiksel tartışmayı başlatmış ve ekonomik koşulların bireylerin etik anlayışını olumsuz yönde değiştirebileceğine dikkat çekmeye çalışmıştır.

Çalışmada kültürel ergonomik sürecini tamamlayarak etik kod haline gelen değerlerin, değişen yaşam şartlarıyla girdikleri yeni kültürel ergonomik süreç ve olumsuz etik kodlara dönüşümleri, Reşat Nuri Güntekin'in *Balıkesir Muhasebecisi* adlı eserindeki beş karakterle tanımlanan etik değerler bağlamında ele aldım. Etik değerleri Halkbilimsel Metaetik Kuram ve kuramın çözümleme yöntemi Halkbilimsel Temelendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemiyle çözümledim. Dejenerasyona uğrayan etik algısının, kültürel ergonomik süreç içinde geçirdiği aşamaları ortaya koydum.

Anahtar sözcükler: *halk felsefesi, metaetik, etik değer, kültürel etik kod, kültürel ergonomi.*

Abstract

In the contemporary landscape of Society 5.0, characterized by the full integration of cyberspace and the physical world, a transition towards a Super Smart Society is underway. Society 5.0 represents a preliminary phase in the evolution from an information society to a super smart society, marked by the pervasive influence of artificial intelligence and unmanned technologies. While Society 5.0 offers notable advancements, it also presents ethical challenges that impact humanity's moral compass, necessitating resolution. Within this context, questions arise concerning the potential for individuals' ethical understanding to deteriorate amidst challenging living conditions, prompting reflection on the appropriate course of action. Moreover, the perception of negative ethical actions within the public sphere may undergo transformation, prompting the need for metaethical deliberations. Reşat Nuri Güntekin's work, *Balıkesir Accountant* serves as a platform for such metaethical discussions, highlighting the impact of economic circumstances on individuals' ethical frameworks. This study aims to explore the transition of cultural values, initially established as ethical norms through a completed cultural ergonomic process, into negative ethical codes within the framework of ethical values depicted in Güntekin's *Balıkesir Accountant*. Employing the Metaethical Theory of Folklore and the analysis methodology associated with it, namely the Folklore Foundation Metaethical Analysis Method, this research seeks to elucidate the stages of ethical degradation within the cultural ergonomic process, pinpointing moments of negative transformation in ethical perception.

Keywords: *folk philosophy, metaethics, ethical value, cultural ethical code, cultural ergonomics.*

Extended summary

Today, Society 5.0 is defined as the ideal form of the future society, where the cyberspace and the real world are fully integrated; A Super Smart Society form is being experienced. In addition to the positive contributions of Society 5.0 to humanity, it is seen that it

negatively affects humanity's understanding of ethics. In this context, "Can individuals' ethical understanding change negatively under the difficult living conditions? What should the individual do at this point? It is not possible to answer such questions without making metaethical discussions. Reşat Nuri Güntekin's work titled *Balıkesir Accountant* is one of the works that started this metaethical debate in the 1970s. In his work, the author explains that difficult economic conditions affect people's ethical understanding; He points out that it can be changed in a way that makes illicit gain look positive and encourages corruption.

In our study; The transformation of ethical values, which became ethical codes and included in the ethical understanding by completing the cultural ergonomic process, into negative ethical codes with the new cultural ergonomic process they entered with the changing living conditions, is discussed in the context of ethical values defined by five characters in Reşat Nuri Güntekin's work titled *Balıkesir Accountant*. Ethical values are analyzed by *Metaethical Theory of Folklore* and the analysis method of the theory by *Folklore Grounding Metaethical Analysis Method*. Folklore Metaethical Theory; It is an ethical theory and interdisciplinarity has been revealed in the fields of folklore, ethics and metaethics. The analysis method of our theory is Folklore Grounding Metaethical Analysis Method.

In our study; It has been determined that in Reşat Nuri Güntekin's work titled *Balıkesir Accountant*, it is pointed out how, in the rapidly changing social structure, positive ethical values, although preserving their names, have moved away from their essence in terms of content, turned into negative ethical codes, and what kind of an ergonomic process they have become accepted. As ethical values with which the character is identified, which are reintroduced into the cultural ergonomic process with the negative actions and ethical code (behavior pattern) violations performed in our grounding within the framework of folklore metaethical theory in the analysis; Being honorable and honest and making sacrifices represented by Mr. Tahir; Showing self-sacrifice by not lying, represented by Huriye Hanım; The positive ethical values of being moderate, staying away from excess and hypocrisy, represented by Necdet and Leyla, and not being a flatterer and not being a hypocrite, represented by Uncle Şerif Ali, have been determined.

Our findings regarding the negative folk philosophy of Tahir Bey and his family are as follows; Behavior patterns expressed through ethical actions are indicators of the ethical code; Ethical actions such as not gaining unfair advantage, not telling lies, complying with certain standards in behavior, honesty, keeping one's word were put into a new cultural ergonomic process by Tahir Bey, Huriye Hanım, Necdet, Leyla and Şerif Ali Uncle and at the end of the process, being honorable and not lying. It has been determined that, within the scope of the ethical values of being moderate and not flattering, it has been recorded in the collective consciousness of the family as a new ethical code that unfair gain may be acceptable, lying may be acceptable, displaying relative behavior and engaging in self-interested behavior may be acceptable.

Can individuals' ethical understanding change negatively under the difficult living conditions? What should the individual do at this point? Jean-Jacques Rousseau put forward the social contract as an answer to the questions; It has been seen that it is necessary to

have a structure transformed into legal rules. In Reşat Nuri Güntekin's work, family, the smallest unit of society, is discussed as an indicator of social change. The change that started in the family was revealed by the differentiation in cultural ethical codes. Over the past fifty years, with the emergence of the internet age, the ethical degeneration experienced today has reached its peak. Precautions can be taken against the rapid depletion of ethical values, which are rapidly becoming empty with the differentiation in cultural ethical codes. The academy needs to lead in this regard.

In our age, inequality in income distribution around the world is one of the most serious ethical problems and the main problem of all the nations of the world. In this sense, as a renewal movement, all the nations of the world have to work on their own folk philosophies and ethical understandings. Folklore Metaethical Theory is a theory put forward in order to contribute to these studies from a scientific perspective. As a matter of fact, human; He reaches the awareness that he is human through the awareness of his ethical philosophy.

Giriş

Her toplumun kendi kültür birikimi doğrultusunda şekillendirdiği bir etik anlayışı vardır. Bu anlayış günlük yaşantımızda davranış kalıpları olarak kendini gösterir. Toplumsal belleğe diğer bir söyleyişle kolektif şuuraltına kayıtlı bu davranış kalıplarını, bir benzetme yaparak birbirinin içine geçen legolar olarak somutlandırabiliriz. Söz konusu bu legolar, tek başlarına ele alındıklarında, küçük düşünce birimleri şeklinde ait oldukları toplumun *halk fikirlerini* ifade ederler. Halk fikirleri yani iç içe geçen legolar birleşir ve *halk felsefesi* (*dünya görüşü*)nü oluştururlar. Halk felsefesinin en önemli yapı taşlarından biri, iç içe geçerek daha büyük hale getirilmiş yekpare legolarından biri, o toplumun *etik felsefesidir*. Toplamların etik felsefeleri geçmişten bugüne sürdürdükleri yaşam şekli, dünyayı algılama biçimleri ve yaşadıkları dönem içinde gerçekleşen olaylarla şekillenir. Bunları mitolojik arka plan, tarihi alt yapı, gelenekler, görenekler olarak sıralamak mümkündür. Bu anlamda her toplum; kendi mitolojik arka planı, tarihi alt yapısı, gelenekleri, görenekleri doğrultusunda husule getirdiği, kültürel ergonomisini tamamlamış bir halk felsefesine (*dünya görüşü*) ve bu felsefe içinde yer alan bir etik felsefesine sahiptir.

Etik felsefesini oluşturan küçük birimler/legolar; *ahlak, etik ve metaetik* olarak sınıflandırılabilir. Bu noktada ahlaki *hayatın kullanmak kılavuzu* olarak tanımlamak mümkündür nitekim bu kılavuzda yazarlar, toplum fertlerince yerine getirilmediği sürece toplum hayatının istendik ölçütlere kavuşamayacağını özellikle belirtmek gerekir. *Etik*, ahlakın felsefesini yapan bir disiplin; *metaetik* ise etiğin felsefesini yapan bir disiplindir (Cevizci, 2015: 13). Bu yapıyı da az önce verdiğimiz lego örneği benzeri bir örnekle bir şemsiyeye benzetirsek; şemsiyenin tutuş kısmı ahlaki, yukarıya doğru genişleyen çatısı etiği, en tepe noktası ise metaetiki tanımlar. Şemsiyeye dıştan bakıp bütün olarak gördüğümüzde bu yapının, etik anlayışı ifade ettiğini söyleyebiliriz (Çobanoğlu, 2021a: 14).

Toplamlar halk felsefeleriyle (*dünya görüşü*) yapılandırdıkları fikirlerini, hayallerini, istek ve özlemlerini önce sözlü kültür ürünlerine ardından da yazılı kültür ürünlerine aktarmışlardır. İnsanlığın ilk çağlarının ürünü olan sözlü kültür ürünleri *mit, masal, destan, efsane, bilmece* gibi anlatım türleri, yaşanan çağa uyumlu olarak çeşitlenmiş, mevcut anlatım türlerine pek çok

yeni anlatım türü eklenmiştir. Âşıkların çalıp söylediği halk hikâyeleri, yazarların kaleme aldığı romanlar, hikâyeler, tiyatro oyunları söz konusu yeni türlere örnektirler. Bu yeni anlatım türleri, geçmiş dönemin fantastik dünyası mitlerden, masallardan, destanlardan, efsanelerden etkilenen, ait olduğu toplumun bir bireyi durumundaki yazarların kalemlerinde yeniden can bulmuştur. Anlatım türleriyle aktarılan bu kültürel birikim içinde, köklü bir varlık durumundaki *toplumsal etik anlayış* da yer almakta ve ergonomik yapı içinde sürekliliğini devam ettirmektedir.

Türk edebiyatında yazarlar, yaşadıkları toplumun duyarlı fertleri olarak kaleme aldıkları eserlerde dönemin zihniyetine, etik anlayışa yer vermiş, toplumsal değişimleri dile getirirken etik anlayıştaki farklılıklara özellikle temas etmişlerdir. Yazarlar, yaşadıkları toplumun ve yaşadıkları dönemin aynasıdır. Duyarlı insanlar olmanın verdiği hassasiyetle dönemlerinde gördükleri aksaklıkları, problemleri eserlerine konu ederler. Sokaktaki insanın nabzını tutan yazarlarımızdan biri olarak Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde toplumsal konulara geniş olarak yer verdiği, gördüğü aksaklıkları, problemleri eserlerinde özellikle dile getirdiği yanı sıra Türk insanının halk felsefesini en güzel şekilde ifade ederek etik anlayış konusunu ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bir toplumun etik anlayışındaki, ahlak algısındaki dejenerasyon birdenbire ortaya çıkmamakta çok uzun soluklu bir sürece dayanmaktadır. Bu bağlamda Reşat Nuri Güntekin'in farkındalık sahibi bir yazar olarak konunun önemini kavramış ve bu dejenerasyona önlem alınmadığı takdirde nereye varacağını öngörmüş olduğunu ve bu öngörüyü *Balikesir Muhasebecisi* bağlamında örneklediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yazar, yaşadığı dönemde baş gösteren kültürel dejenerasyona işaret etmekte, süratle değişim kaydeden toplumsal yapıda, *olumlu etik değerlerin* adlarını muhafaza etmekle birlikte içerik olarak nasıl özlerinden uzaklaştıklarına, zamanla toplum tarafından onaylanan *olumsuz etik kodlara* dönüştüklerine ve nasıl bir *ergonomik süreç* seyrinde kabul gördüklerine dikkat çekmektedir.

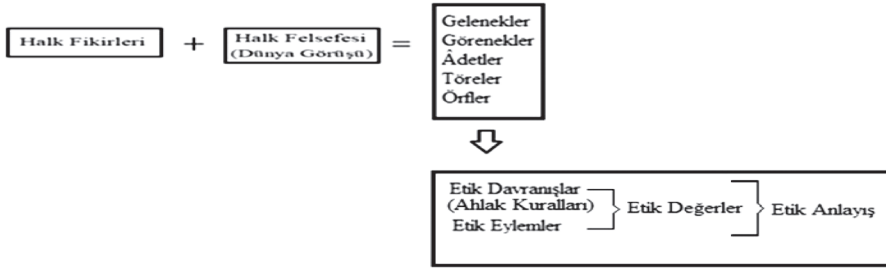
Çalışmamızda etik unsurların kültürel ergonomik yapı içindeki süreklilikleri, Reşat Nuri Güntekin'in *Balikesir Muhasebecisi* adlı eserindeki beş karakterle tanımlanan etik değerler bağlamında ele alınacak ve *Halkbilimsel Metaetik Kuram* ve kuramın çözümleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikel Çözümleme Yöntemi*yle çözümlenecektir. Çalışmamızın amacı; dejenerasyona uğrayan etik algısının, olumsuz dönüşümü noktasında, kültürel ergonomik süreç içinde geçirdiği aşamaların, kültürel ergonomik yapı içindeki süreklilikleri ortaya konmasıdır. ¹

1. Halkbilimsel Metaetik Kuram

Halkbilimsel Metaetik Kuram bir etik kuramı olup halkbilimi, etik ve metaetik alanlarında disiplinlerarasılıkla ortaya konmuştur. Halkbilimsel Metaetik Kuram, *kavramsal çatı elementleri*; *kavramsal yapı elementleri* ve *halkbilimsel metaetik kuram'ın kavramsal yapı elementlerinin temel unsurları* olarak üç kısımda ifadelendirilmektedir. *Kavramsal Çatı Elementleri*; halk fikirleri ve halk felsefesi ve disiplinlerarasılıktır. Halkbilimi incelediği toplumsal olguları halk fikirleri ve bunlara bağlı olarak oluşan halk felsefesi (dünya görüşü) ile temellendirir. Halk felsefesi bir toplumun duyuş, düşünüş sistemidir (Çobanoğlu, 2000: 12-14). Halk fikirleri bir araya gelerek halk felsefesini oluştururlar. Halk felsefesi, sosyal normların ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmektedir. Sosyal normlar da etik davranışların (ahlak kuralları), etik

eylemlerin ve bunların kavramsallaştırılması olan etik değerlerin ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmektedirler. Bu oluşumun tamamına *etik anlayış* adını vermekteyiz. Halkbilimi geleneklerden yola çıkarak bir toplumu tanımayı hedefler; etik ise toplumun ortak amaçları doğrultusunda ortaya koyduğu inanışlar ve bu inanışlara bağlı olarak husulü getirilen davranışlar ve eylemlerdir. Metaetik bir sorgulama yöntemidir ve etiği felsefi yönden ele alır, bir ahlak yargısının temellendirilebilir olup olmadığını inceler. *Ahlakın* felsefesinin yapılmasına *etik*; *etikin* felsefesinin yapılmasına ise metaetik adı verilir (Cevizci, 2002: 12).

William Frankena (2007: 174) ve W. Paul Taylor (1963) metaetik tartışmaların çözüm aradığı soruları *anlam, yöntem ve doğrulukla* ilgili sorular olarak üç başlıkta belirlemiştir. Bu sorulardan *Etik yargılar temellendirilebilir mi? Temellendirilebilirse ne ile temellendirilebilir?* Soruları halkbilimsel metaetik kuramın cevap aradığı sorudur. Bir toplumda sosyal normlardan bağımsız olarak bir etik anlayışın ortaya çıkması mümkün değildir. Halk fikirleri ve halk felsefesi; sosyal normların bağlamını; sosyal normlar da toplumsal etik anlayışın bağlamını oluşturmaktadır (Çobanoğlu, 2023b: 201-215). Birbirine bağlı bu uzun soluklu süreç şema halinde şu şekilde gösterilebilir:

Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın yapı elemanları; *kuramın önermesi ve işlevi*dir. Kuramın önermesi *ahlaksal yaşam sosyal normlar üzerine temellendirilebilir* önermesidir. Kuramın işlevi, halkbilimi disiplini ile metaetik disiplini birleştirerek toplumların etik anlayışlarını temellendirmesidir. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın kavramsal yapı elementlerinin temel unsurları: *Etik değerlerin özü, etik değerlerin temellendirilmesi, etik değerlerin bağlamları ve molekül etik değerlerdir*.²

2. Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselleme Yöntemi

Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın özü *Halkbilimsel Temellendirmeye* dayanmaktadır. Etik yönü incelenmek istenen her türlü folklorik olgu/olayın halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselle anlamda önermelerle gerekçelendirilmelerine *halkbilimsel temellendirme* diyoruz. Buna bağlı olarak yöntemimiz üç aşamada ilerlemektedir:

1. Birinci aşama: Fikre dayalı ve eyleme dayalı yapılarda; halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselle anlamda moral olguların bir tablo dahilinde sıralanması.

2. İkinci aşama: Fikre dayalı ve eyleme dayalı yapılarda; bağlamlara göre halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselle anlamda önermelerin belirlenmesi.

3. Üçüncü aşama: Fikre dayalı ve eyleme dayalı yapılarda; halkbilimsel anlamda etik değerler/metaetikselsel anlamda moral vokabülerin (söz varlığı) temellendirilmesi. Halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermelerle halk felsefesinin ortaya konması (Çobanoğlu, 2024: 127-128).

3. Kültürel ergonomi

Reşat Nuri Güntekin'in *Balıkesir Muhasebecisi* adlı oyununda, etik anlayış bağlamında yer alan etik değerlerin, toplumsal değişimle eşgüdümlü olarak seyreden kültürel ergonomik süreç aşamalarının incelenmesi noktasında öncelikle *ergonomi ve kültürel ergonomi*; *etik kod ve kültürel etik kod* kavramlarının taşıdıkları anlamlara bakmak, konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Karwowski (2001); ergonominin insan faaliyetinin tüm biçimleriyle alakalı bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Dünya demografisinin farklılaşmasının ergonominin seyrinde oldukça etkili olduğuna işaret etmekte ve ergonominin gelecek tasarımında çok önemli bir yeri olacağını dile getirmektedir.

Michael Kaplan (2010: 606); Tonya vd. (2014) ise kültürel ergonominin alanının giderek genişleyeceğini, kısa bir zaman içinde alanın geniş kapsamlı olarak kültürel etkilerin sistemleştirilmesi ve kodlanmasında bir ihtiyaç durumuna geleceğini belirtmektedirler.

Araştırmalardan görüldüğü üzere kavram dünyada son derece önemsenmiş ve gelecekte daha da büyük önem taşıyacağına vurgu yapılmıştır. Karwowski (2001), Kaplan (2010), Tonya ve arkadaşlarının (2014) çalışmalardan yola çıkarak kültürel ergonomiyi; insanın karşılaştığı problemlere çözüm bulmayı hedefleyen, bireyin fiziksel çevre ile uyumlaşma süreci olarak tanımlayabiliriz. İnsanın hem fiziki hem de ruhi yönü olduğu kabulüyle bireylerin sadece fiziki olarak çevreyle uyumu yeterli olmamakta ruhi olarak da uyum içinde bulunması gerekmektedir. Bu uyum kültür ile sağlanır. Bu bağlamda; bir toplumun sosyo-kültürel kodlarına bağlı olarak yapılan *kültür yasasının*, sosyal yaşam içinde, farklı kültürel bağlamlarla sürdürülebilir şekilde insana uyumlaştırılmasını *kültürel ergonomi*; bu uyumlaştırma sürecini de *kültürel ergonomi süreci* olarak tanımlayabiliriz. Kültürel ergonomik sürecini tamamlayan kültürel olgular *kültürel ergonomik yapıyı* ortaya koyarlar (Çobanoğlu, 2023b: 179-180).

Türk toplumları, uzak geçmişten bugüne kendi coğrafyasından, mitolojik alt yapısından, tarihi arka planından, etik varlığından, kadim geleneklerinden, kendi sosyo-kültürel kodlarıyla yapılandığı kültür yasasıyla halk felsefesini ortaya koymuş, *kültürel ergonomi sürecini* tamamlamış ve *kültürel ergonomik yapısını* oluşturmuş toplumlardır. Dünya görüşleri, kültürel ergonomik yapılarıyla uyumludur. Fakat gerek sanayi ve teknolojiye yaşanan gelişmeler gerekse yaşam şeklindeki değişimler mevcut kültürel ergonomik yapıda birtakım değişikliklere yol açmaktadır. Bu değişim *Balıkesir Muhasebecisi*nde örneklenen şekliyle önce toplumun en küçük birimi olan ailede başlamaktadır. Ardından etik anlayıştaki söz konusu kültürel olgular, yeni bir kültürel ergonomik sürece girmekte ve yeni bir yapıya kavuşmaktadır. Mevcut kültürel yapı ve etik anlayış her zaman olumlu yönde değişim göstermemekte bazen olumsuz yönde bir değişim ve dönüşüm süreci izleyerek mevcut etik değerlerin adları aynı kalmak suretiyle içeriklerinde olumsuz değişimlere yol açmaktadır.

4. Etik kod ve kültürel etik kod

Bir kurumda veya bir meslekte davranışları yöneten etik ilkelerin belirlenmesine diğer bir söyleyişle uyulması gereken kurallar bütününe *etik kod* adı verilir. Kurumların temel ilkelerini, değerlerini yansıtan etik kodlar bir *gereklik* olmaları özelliğiyle bir *zorunluluk* durumundaki hukukî yasalardan ayrılırlar. Bütün kültürlerde mevcut olan toplumların etik olgu ve olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen bakış açısı durumundaki *kültürel etik kod* ise bir toplumun halk felsefesi ve etik anlayışını yansıtan, davranış kalıbını belirleyen kurallar bütünüdür. Bu anlamda Türk toplumu, uzak tarihi dönemlerden itibaren etik anlayışı çerçevesinde, kültürel etik kodları oluşmuş ve halk felsefesine kodlamıştır (Çobanoğlu, 2023b: 217).

*Balıkesir Muhasebecisi*nde aile; toplumun en küçük birimi olarak toplumsal değişimin göstergesi durumundadır. Ailede başlayan değişim, bu kez etik olgu ve olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen bakış açısı *kültürel etik kod*lardaki farklılaşmayı gözler önüne sermektedir.

5. *Balıkesir Muhasebecisi* eserinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi ile çözümlenmesi

Balıkesir Muhasebecisi eserinde; *namuslu olmak, dürüst olmak, fedakârlık göstermek, yalan söylememek, ölçülü olmak/ıfrat ve tefritten uzak durmak, ikiyüzlü olmamak, dalkavukluk yapmamak* etik değerlerine yer verilmiştir. Etik kod göstergelerine (davranış kalıpları) sahip olan bu etik değerlerin tümü; değişen yaşam koşullarıyla eşgüdümlü olarak eserin farklı bölümlerinde, beş karakter tarafından yeni bir kültürel ergonomik süreç sokulmakta, etik eylemlerle ifade edilen davranış kalıpları etik kodlar, teker teker ihlal edilmekte, birer etik kod olmaktan çıkarılmaktadır. Eserde bütün karakterlerin ortak olarak etik kodları ihlal ettikleri bu beş etik değer yanı sıra etik değerlerin her biri için bir karakterin öne çıktığı görülmektedir. Karakterlerden biriyle özdeşleştirilen söz konusu etik değer konuşlandırıldığı yeni ergonomik süreç sonunda değer, etik eylemlerin zıddıyla ifade edilmektedir.

Tahir Bey, *namuslu olmak ve dürüst olmak ile fedakârlık göstermek* olumlu etik değerleriyle; eşi Huriye Hanım *yalan söylememek ve fedakârlık göstermek* olumlu etik değerleriyle; erkek çocuk Necdet ve kız çocuk Leyla ölçülü olmak/ıfrat ve tefritten uzak durmak olumlu etik değeriyle; Şeref Ali Dayı *ikiyüzlü olmamak, dalkavukluk yapmamak* olumlu etik değerleriyle özdeşleştirilmiştir. Karakterler; bu değerlere uyguladıkları yeni kültürel ergonomik süreç içinde, eyledikleri olumsuz eylemlerle, kültürel etik kod (davranış kalıbı)'ları değiştirmiş, değerlerin adları aynı kalmak suretiyle içeriklerinde olumsuz yönde değişime yol açmışlardır.

*Balıkesir Muhasebecisi*nin başkarakteri olan Tahir Bey; eşi Huriye Hanım, kızı Leyla ve oğlu Necdet ile oluşturduğu çekirdek ailesiyle Balıkesir'de yaşamakta ve geçimini muhasebecilik yaparak sağlamaktadır. Bir süre sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a göç eden Tahir Bey, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan kaotik ortamda, yolsuzluk yapılan birtakım işlere girer. Bu işlerden büyük miktarlarda haksız kazanç sağlayarak zengin olur. Bir süre sonra da hapse girer. Tahir Bey, hapse girip çıkmasının ardından sürekli olarak ailesi tarafından suçlanmaya başlar. Fakat ailenin yaptığı bu suçlama, etik anlayış çerçevesinde beklenen etik

kod eylemi olarak; babanın yolsuzluk yapmasına karşı verilen bir tepki değil, babanın hapse girmesiyle eylediği olumsuz eylemlerin ifşâ olmasına karşı verilen bir tepki durumundadır.

Suçlamalar, zengin olmaktan duyulan üzüntü üzerinde yapılanmıştır. Aile fertleri, babanın yolsuzluk yaptığını bilmektedir gerçekte yaşadıkları hayattan hiç de muzdarip değildir fakat bu durum kolektif şuur altında kayıtlı etik anlayışa ters düştüğü için kendilerini aklayabilmek ve eyledikleri olumsuz etik eylemleri mantıklı bir düzleme taşıyabilmek için bunun bir suç olduğunu düşünmekte ve bütün suçu günah keçisi ilan ettikleri babaları Tahir Bey'in üzerine atmayı tercih etmektedirler. Huriye Hanım çocuklarının iyiliği için bu hayata “katlandığını” söylemekte, çocuklar babaları ve anneleri için bu hayata “katlandıklarını” söylemektedirler. Tahir Bey, yolsuzluk yaparak elde ettiği haksız kazanç vasıtasıyla zengin olmuştur olmasına fakat bu zenginlik onun meslek ahlakını yitirmesine neden olmuş, kendini ve ailesini namuslu, dürüst insanlar olmaktan uzaklaştırmıştır.

Bu noktada Türk toplumun sosyo-kültürel kodlarına bağlı olarak asırlar önceden yapılanmış halk felsefesinde, etik anlayışında, kültürel ergonomik sürecini tamamlayarak dahil olmuş, etik yapıyla uyumlaşmış en önemli değerlerin başında gelen *namuslu olmak ve dürüst olmak* etik değerlerinin, toplumsal değişimin olumsuz getirisiyle Tahir Bey ve çekirdek ailesinde, ergonomik değişim sürecine girdiği görülmektedir. Tahir Bey ve çekirdek ailesi, dönemin getirisi toplumsal değişimden nasibini almaya başlamıştır.

Namuslu olmak ve dürüst olmak etik değerlerinin Tahir Bey ve ailesi için ergonomik değişim sürecine girmesinde kuşkusuz en etkili unsur, ailenin büyük bir varlık içinde bulunmasıdır. Tahir Bey hapse girene kadar hiçbir aile ferdinin bu haksız kazançtan sıkıntı duymamış olması, bu unsurun bariz etkisinin kanıtı durumundadır. Tahir Bey hapisten çıktıktan sonra aile fertleri, *erdemlilik ve erdemsizlik; ahlaklılık ile ahlaksızlık* arasındaki çizgiyi başka bir söyleyişle hassas ölçüyü tutturamamaları sonucu düştükleri ruhsal kaosun çözümünü, kendilerine bu muhteşem hayatı sunan Tahir Bey'i kötüleyip yaşadıkları bu muhteşem hayattan aslında hiç memnun olmadıklarını ve sürekli olarak geçmişe özlem duyduklarını dile getirmekle *ikiyüzlü olmak olumsuz* etik değerini eyleyerek bulmuşlardır. Olayın gerçek yüzünü gören ve gördüğü şekliyle bunu kabul edip yaşadığı hayattan son derece memnun olan tek kişi ise Huriye Hanım'ın kardeşi Şerif Ali Dayı'dır. Şerif Ali Dayı, Tahir Bey sayesinde elde ettiklerini yitirmek istememekte bu anlamda Tahir Bey'in ahlak dışı eylemlerini görmezden gelmektedir. Bu göstergelerin tümü Tahir Bey ve ailesinin bir etik olgu/olay karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen bakış açısı olarak tanımladığımız etik kodların şekil değiştirmeye başlamasını ifade etmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde, *Balıkesir Muhasebecisi* eserindeki beş karakterin ağırlıklı olarak tanımladıkları, özdeşleştirildikleri etik değerler ele alınarak *halkbilimsel temellendirme metaetikel çözümleme yöntemi*yle temellendirilecektir. Buna göre *Balıkesir Muhasebecisi* çözümleme tablomuz şu şekildedir.

***Balıkesir Muhasebecisi* eserinde beş karakterle tanımlanan etik değerlerin
Halkbilimsel Temellendirme Metaetikel Çözümleme tablosu**

5.1.1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Tahir Bey'in etik anlayışında namuslu ve dürüst olmak etik değerlerinin yeni bir ergonomik sürece girmesi ve eşi ile evlatları için yaptığı fedakârlığın göz ardı edildiğini düşünmesi.

Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değer:

Namuslu olmak ve dürüst olmak ile fedakârlık göstermek olumlu etik değerleri.

5.2.1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Tahir Bey'in eşi Huriye Hanım'ın doğru yoldan ayrılmış bir ailenin annesi olarak içinde bulunduğu durumu, geçmişe duyduğu yalancı özlemin ardına sığınarak kendince durumu kabul edilir hale getirmesi.

Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değer:

Yalan söylememek olumlu etik değeri ile fedakârlık göstermek olumlu etik değeri.

5.3.1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Tahir Bey'in oğlu Necdet ve kızı Leyla'nın haksız kazançla yaşadıkları lüks hayatı, anne ve babalarının yaşamlarına mani olmamak için yaşamak zorunda kaldıklarını, onları mutlu etmek için bu züppe yaşantısını devam ettirdiklerini söylemeleri.

Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değer:

Ölçülü olmak/ifrat ve tefritten uzak durmak olumlu etik değeri.

5.4.1. Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermeler: Şerif Ali'nin gerçekleri bildiği halde hayatından ödün vermemek için olumlu bir bakış açısı sergilemesi.

Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değer:

Dalkavukluk yapmamak ve ikiyüzlü olmamak olumlu etik değerleri.

Çalışmamızın bu bölümünde çözümleme tablomuzdaki maddeleri sırasıyla temellendirilecektir.

5.1. Balıkesir Muhasebecisi eserinde beş karakterle tanımlanan etik değerlerin temellendirilmesi

5.1.1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Tahir Bey'in etik anlayışında namuslu ve dürüst olmak etik değerlerinin yeni bir ergonomik sürece girmesi ve eşi ile evlatları için yaptığı fedakârlığın göz ardı edildiğini düşünmesi.

5.1.2. Bağlam: “Benim size verdiğimi kaç baba verir çocuklarına... Nankörlük damarlarınıza işlemiş... Makbule geçmiyor işde... Yahu bu kadar fedakârlığa mukabil bir kere yüzünüzün güldüğünü göreyim... (Güntekin 1971: 32).

5.1.3. Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değer:

Namuslu olmak ve dürüst olmak ile fedakârlık göstermek olumlu etik değerleri.

5.1.4. Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermeler:

1. Birey doğru yoldan ayrıldığını fark ettiğinde içinde bulunduğu yeni durumu içselleştirme-ye çalışarak bu olumsuz durumu kendine kabul ettirmek için farklı gerekçeler aramaya başlar.

2. İnsanların içine düştükleri olumsuzlukları sebeplere bağlamak ve suçu başkalarına atarak kendilerini temize çıkartmak eğilimi içindedirler.

5.1.5. Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği namuslu olmak ve dürüst olmak ile fedakârlık göstermek olumlu etik değerlerinin temellendirilmesi:

Namuslu olmak bütün toplumlarda istisnasız olarak her zaman önemsenen, ön plandaki yerini koruyan özendirici bir değer durumundadır. Epikuros (1962: 38); akıllı, namuslu, doğru yaşanmadıkça mutlu olmanın mümkün olmadığını ifade etmekte, erdemler ile mutlu bir hayat arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmektedir (Çobanoğlu, 2021b: 188).

Namuslu olmak; toplum içinde onur ve ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlılığı ifade etmekte ve *doğruluk, dürüstlük, erdemlilik, ahlaklılık etik değerlerini* karşılamaktadır. Günümüzde yaygın olarak yapılan bir yanlışlık, namusun bir etik değer olarak sadece *kadının namusu* şeklinde algılanması, kadın cinselliği ve kadın bedeniyle ilişkilendirilmesidir. Oysaki namus, genel geçer bir etik değer olup sadece kadına ait, kadın cinselliğini ifade eden bir değer değildir. Hem kadın hem erkek için bütün eylemlerde göz önünde bulundurulması gereken bir etik değer durumundadır. Namus etik değeri; *verdiği sözde durmamak, borcunu ödememek, sır saklamamak, birinin saklandığı yeri aşikâr etmek, laf getirip götürmek, vefalı davranmamak, kendisine duyulan güvene karşılık güven duyan kişiyi ele vermek* gibi kapsamı dahilinde pek çok olumsuz etik eylemi de barındırmakta ve ahlaki algıya göre bunların toplumun herhangi bir bireyi tarafından eylenmesi durumu *namussuzluk yapmak* olarak adlandırılmaktadır.

İslam felsefesinde bireylerin; *hikmet, iffet, şecaat ve adalet* dört temel erdemine sahip olmaları gerektiği ve mutluluğa ulaşmanın yolunun bu erdemlere sahip olmaktan geçtiği ifade edilmektedir. İslam filozofları; *iffet/namus erdeminin* ne sadece kadınların ne de sadece erkeklerin sahip olması gereken bir erdem olmadığını, bütün toplumun sahip çıkması gereken bir erdem olduğunu dile getirmişler yanı sıra iffet erdeminin olmadığı toplumlarda, sosyal ilişkilerde yaşanacak sorunların önüne geçilmesinin pek mümkün olamayacağını özellikle vurgulamışlardır. İffet/namus değerinin kaybolmaması esas alınmalıdır. Örneğin İslam filozofu Kindi, iffet erdeminin yokluğunda yaşanacak en büyük problemlerden birinin erkeklerin kadınlara tasallut etmesi olacağını söylemiştir. İffet koruyucu erdeminin olmadığı bir toplumda, cinsel arzudaki aşırılığın bireyi zinaya, gayri meşru ilişkiye götüreceğinin özellikle altını çizmiştir. İffet erdeminin kaybolması, her türlü aşırılığın ortaya çıkması demektir. Yeme-içme tutkusu, oburluk, kıskançlık ve hırs bunlardan sadece birkaçıdır. Gazali (2021), ifletsiz etik eylem örneği olarak ölçsüz yeme eylemini vermektedir ve bu eylemi *mide şehveti* olarak adlandırmış, insanın özündeki iffetin yok olması karşısında ortaya çıkacak radesiz şehvetin göstergelerinden biri olduğunu söylemiştir. Bu olumsuz eylemlerin hepsi iffet erdemi kapsamında ele alınması gereken olgulardır.

Bu anlamda Tahir Bey'in yolsuzluk yaparak haksız kazanç elde etmesi dinî literatürde *haram yemek* olarak adlandırılmaktadır. Tahir Bey haram yiyerek/yedirerek ifletsizlik/namussuzluk yapmaktadır fakat bu olumsuz etik eylemi içselleştirirken, etik algısı içinde ona yeni bir ergonomik süreç çizmekte, bunu eşi ve çocukları için yaptığını düşünmekte ve etik değerin içini boşaltarak sadece adını bırakmak suretiyle onu kabul etmektedir.

Balıkesir Muhasebecisi eserinde Tahir Bey karakteri; bir yandan haram yemeyi ve yedirmeyi eşi ve çocuklarını rahat ettirmek amacıyla yaptığını, bu gerekçe sebebiyle eyleminin sorgulanmaya ihtiyaç duyulmayan bir eylem olduğunu düşünürken bir yandan da bu eyleminin büyük bir fedakârlık olduğunu düşünmektedir. Tahir Bey karakterinde, olması gerekenin tam tersi bir fedakârlık anlayışı hâkimdir. Fedakârlık, kişinin kendinden önce karşısındakini düşünmesi olarak özetleyebileceğimiz bir etik değerdir ve olumlu etik eylemler için geçerlidir ama Tahir Bey karakterinde, fedakârlık olumsuz bir etik eylem için gösterilmektedir. Tahir Bey yolsuzluk yaparak karşılığında elde ettiği haksız kazançla ailesine muhteşem bir hayat yaşatmakta, yaptıklarının ortaya çıkması sonucu hapse girmek pahasına her şeyi göze aldığı için de bu eyleminin büyük bir fedakârlık olduğunu iddia etmektedir.

Seneca (1992: 50, 175, 180); fedakârlık erdemini farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Filozof, hayatı anlama/anlamlandırmanın ancak çok büyük fedakârlık gerektiren bir çalışmayla mümkün olabileceğini söylemiş ve tarihteki filozof sayısındaki azlığını, çalışarak gösterilen fedakârlığı herkesin göze almamasına bağlamıştır. Erdem, bilginin doğaya uygun *bilgisi*; bilgelik, erdemlere sahip olan, onları hayatına uyarlayan bireyin *niteliğidir*. Bir birey, bilge olana kadar fedakârlık göstererek çalışmalı, çabalamalı, bilgisizlikten kurtulmalıdır. Bunu başarmanın yolu ise akılla hareket etmektir. Birey aklını kullanarak doğru bilgiyi bulur ve bu yaşam bilgisini hayatına uyarlar. Bu noktada Seneca insanları ikiye ayırmaktadır: Bunu başarabilenler ve başaramayanlar. Çok az sayıda insanın hayatı anlama/anlamlandırmayı amaçlayarak bu yolda fedakârca çalıştığını söyleyen Seneca, bu yolda emek vermeyen insanları, verimli bir araziye kullanmayı bilmeyen çiftçiye benzemektedir.

Tahir Bey'in *Yahu bu kadar fedakârlığa mukabil bir kere yüzünüzün güldüğünü göreyim* şeklindeki sözleriyle dile getirdiği fedakârlık etik değeri; namus etik değerinde olduğu gibi kültürel ergonomik süreci çok uzun zaman önce tamamlamış, etik yapıda yerini almış bir etik değerdir. Bu noktada Tahir Bey'in haksız kazanç sağlamayı bir fedakârlık olarak görüp, yaptığı fedakârlığın ailesi tarafından anlaşılmadığını söylemesi olumsuz etik eylemine, Seneca'nın bireylerin doğru bilgiyi bulmalarının yolunun, akılla hareket etmeleri ve fedakârlık göstererek çalışmaları olduğunu vurgulayan sözlerinden yola çıkarak bakıldığında, Tahir Bey karakterinin akılla hareket etmediği, fedakârlık göstererek çalışmadığı görülmektedir. Tahir Bey karakteri Seneca'nın, çok az sayıda insanın hayatını anlamlandırmayı amaç edinerek bu yolda fedakârca çalıştığını ifade ettiği sözlerini doğrular yönde hareket etmekte filozofun bu yolda emek vermeyen insanlar için yaptığı benzetmedeki, verimli bir araziye kullanmayı bilmeyen çiftçi gibi davranmaktadır.

Etik eylemlerle ifade edilen davranış kalıpları *etik kodun* göstergesi olarak; *haksız kazanç elde etmemek* eylemleri, Tahir Bey tarafında yeni bir kültürel ergonomik sürece sokulmuş ve süreç sonunda namuslu olmak etik değeri kapsamında, haksız kazancın kabul edilebilir olabileceği yeni bir etik kod olarak ailenin nezdinde kolektif şuur altına kaydedilmiştir.

5.2.1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Tahir Bey'in karısının doğru yoldan ayrılmış bir ailenin annesi olarak içinde bulunduğu durumu, geçmişe duyduğu yalancı özlemin ardına sığınarak kendince kabul edilir hale getirmesi.

5.2.2. Bağlam: “Ben de hala Balıkesir'deki fukara muhasebe müdürünün karısıyım ama ne yaparsın... Başa gelen çekilecek.” (Güntekin, 1971: 5).

5.2.3. Bağlam: “Kendi başıma olsam canıma minnet... Amma Tahir’in zoru. Çoluk çocuğun hatırı...” (Güntekin, 1971: 6).

5.2.4. Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değer:

Yalan söylememek olumlu etik değeri ile fedakârlık göstermek olumlu etik değeri.

5.2.5. Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Birey, yaptığı için yanlış olduğunu kendine itiraf etmekten kaçınmak için savunma mekanizmaları geliştirir ve yansıtmaya yapar.

2. İnsan; eylediği olumsuz eylemlerde, kendi kendine bir algı yönetimi yapar ve hissettiği olumsuz duygunun yönünü değiştirmeye çalışır.

5.2.6. Eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği yalan söylememek ile fedakârlık göstermek olumlu etik değerlerinin temellendirilmesi:

Yalan söylememek etik değeri dürüstlük etik değeri kapsamında ve karşıtları *doğru olmak* ve *yalan söylemek* olumsuz etik değerleriyle bir bütünlük arz etmektedir. Hume, adaleti, dürüstlüğü, yalansızlığın gösterge biçimi olarak tanımlamaktadır. Ahlak ilkelerinin ve prensiplerinin tek kaynağının, insan zihnindeki haz ve acı duyguları olduğunu iddia eden Hume, bu duygular kapsamında *dürüstlük*, *yalansızlık* ve *kötülüğün* kökenini de açıkça gösterebileceğimizi söyler (1997: 413). Hume’un (1997: 416-418) düşünceleriyle benzer düşüncelere sahip olan Locke (2004: 13-51), dürüstlük erdeminin toplumsal yarar uğruna, bireysel yararından vazgeçmek gibi geniş bir eylem tabanına sahip olduğuna işaret etmektedir. Hume ve Locke *dürüstlük*, *yalansızlık*, *doğruluk* erdemlerinde, özgeci davranışların ön planda olduğunun altını çizmişlerdir. Gerek bireysel olarak gerekse toplumsal olarak özellikle devlet yönetiminde tartışmasız öneme sahip olan dürüstlük erdemi konusunda filozoflar, değişen dünyanın değişen şartları nedeniyle Machiavelli’den itibaren *mükemmel doğa* veya *mükemmel insan* idealizminden vazgeçmiş kişilerin *fırsatını bulduğunda kötü davranabileceklerini* göz önünde bulundurmaya ve dürüstlük konusunda farklı düşünceler dillendirmeye başlamışlardır (1994: 116).

Türk toplulukları geçmişten günümüze deneme sinama yoluyla; güçlü bir hukuk sisteminin ve devlet yapısının bulunmadığı topluluklarda, toplum fertlerinin kendisi için iyi olarak nitelendirdikleri şeyleri elde etmek için bireysel bir çabaya girdiklerini bunun ardından toplumda büyük bir güven sorununun yaşandığını, toplumun kaosa sürüklendiği tecrübeyle sabitlemişlerdir. Dürüstlük etik değeri kapsamında *yalansızlık* ve *doğruluk* erdemi, Türk devlet felsefesinin kilit erdemlerindendir. Eski Türklerde töre, günümüz kanunları karşılamaktadır. Bu anlamda toplumsal olarak barış, huzur ve güveninin temini, dürüstlük erdemi zemininde yapılan bir yönetimle sağlanmıştır. Bireysel olarak ise *yalan söylememek*, *doğru olmak*, *özü sözü bir olmak* anlamını taşıyan dürüstlük değeri, bireyin söylediği ile eylediğinin tutarlı olması, güvenilir olması, verdiği sözü tutması gibi özellikleri barındırır. Örneğin *Dede Korkut Kitabı*’nda; alplik geleneğinin en önemli etik kodlarından biri dürüstlük bağlamında, Oğuz yiğitlerinin *yalan söz nedir bilmemeleridir*. Bizzat Dede Korkut tarafından toplumun bütün fertlerince taşınması gereken bir özellik olarak yalan söylememe gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Bu bağlamda Oğuz alplerinin ölümle karşı karşıya kaldıkları durumlarda bile yalan söylemedikleri, dürüstlüklerinden ödün vermedikleri görülmektedir. Dayandırıldıkları bu güçlü temeller vasıtasıyla *yalan söylememek, doğru olmak, özü sözü bir olmak* etik değerleri, kültürel ergonomisini tamamlamış ve Türk toplumunun etik anlayışında etik kod (davranış kalıbı) olarak yerini almış değerlerdir.

Fakat Tahir Bey'in ailesinde yaşanan kaos, bu etik değerlerin içlerini boşalarak onları, seyr-i tamamen bu aile tarafından belirlenen yeni bir ergonomik sürece tabi tutmaktadır. Huriye Hanım'ın, eşinin yolsuzluklarıyla elde edilen zenginlik içinde sürdürdüğü şatafatlı hayattan memnunsuzluk duyduğu beyan ettiği *Ben de hala Balıkesir'deki fukara muhasebe müdürünün karısıyım ama ne yaparsın... Başa gelen çekilecek* şeklindeki sözleri, dürüstlükten çok uzakta kalan, aklanmak amacıyla uydurulan yalanlar durumundadır nitekim eserin genelinde Huriye karakterinin yaşadığı hayattan duyduğu zevk, bu sözlerin yalan olduğunun ispatı durumundadır.

Tahir Bey karakterinde olumsuz bir etik eylem için gösterilen fedakârlık, Huriye Hanım karakterinde de mevcuttur. Her iki karakter de bu mevcudiyetle fedakârlık etik değerini yeni bir ergonomik sürece sokmuşlardır. Tahir Bey'in hapse girmekle ailesi için fedakârlık yaptığını düşündüğü gibi Huriye Hanım da yaşadığı zengin hayatını sürdürmekle ailesi için fedakârlık yaptığını düşünmektedir. Huriye Hanım *Kendi başıma olsam canıma minnet... Amma Tahir'in zoru. Çoluk çocuğun hatırı...* sözleriyle yaşadığı bu muhteşem hayata, Tahir Bey'in zoru ve çocuklarının hatırı için "katlandığını" söylemekte, kendince bu katlanma ile yaptığı büyük fedakârlığı dile getirmektedir.

Bu noktada Huriye Hanım karakteri, Machiavelli'nin *mükemmel doğa veya mükemmel insan* idealizminden vazgeçmiş *kişilerin fırsatını bulduğunda kötü davranabilecekleri* gerçeğinin görülmesi gerektiği yönündeki düşünceleriyle uyum sağlamaktadır. Hume ve Locke'un dürüstlük erdeminde, özgeci davranışların ön planda olduğunu ortak fikri Huriye Hanım'ın etik anlayışında zıt yönde bir ergonomik sürece girmiştir.

Etik eylemlerle ifade edilen davranış kalıpları etik kodun göstergesi olarak; *yalan söz söylememek* etik eylemleri, Huriye Hanım tarafında yeni bir kültürel ergonomik sürece sokulmuş ve süreç sonunda dürüst olmak etik değeri kapsamında yalan söylemenin kabul edilebilir olabileceği yeni bir etik kod olarak ailenin nezdinde kolektif şuur altına kaydedilmiştir.

5.3.1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Tahir Bey'in oğlu Necdet ve kızı Leyla'nın haksız kazançla yaşadıkları lüks hayatı, anne ve babalarının yaşamlarına mani olmamak için yaşamak zorunda kaldıklarını, onları mutlu etmek için bu züppe yaşantısını devam ettirdiklerini söylemeleri.

5.3.2. Bağlam: "Yanlış anlamayın hocam... Babamın şirketinde, vurgunculuk yapıyor demiyorum... Fakat iş denen bu tarzda işler, benim mizacıma, meşrebime uymuyor..." (Güntekin 1971: 25).

5.3.3. Bağlam: "Bu beni ateş gibi yakan namert lüksler içinde, bu kuş beyinli namert insanlar arasında daha mı mes'ut sanıyorsunuz beni..." (Güntekin, 1971: 23).

5.3.4. Bağlam: "İkimizden birinin utanması lazımsa benim utanmam lazım hocam... Mantar gibi hiç yoktan çıkmış zenginliğimden, daha doğrusu babamın zenginliğinden..." (Güntekin 1971: 22-23).

5.3.5. Bağlam: “Nişanlım Cemil ve onun namuslu babası... Babam onların yanında benim yüzümü yere düşürdü... Babam bir suç işlediye benim ne kabahatim var canım?” (Güntekin 1971: 48).

5.3.6. Eylene olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değeri:

Ölçülü olmak/ıfrat ve tefritten uzak durmak olumlu etik değeri.

5.3.7. Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Birey; olumsuz eylemleri eylene olması durumunda, olumlu birey olarak gördüğü bir tiple kendini özdeşleştirmeye çalışır, idealize ettiği olumlu birey tipini överek kendi hayatında gerçekleştiremediklerine hayıflanır.

2. Bireyler olumsuz eylemlerinin başkaları tarafından bilinmelerini istemezler.

5.3.8. Eylene olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği ölçülü olmak/ıfrat ve tefritten uzak durmak olumlu etik değerlerinin temellendirilmesi:

Antik Çağ felsefesinde erdemli olmanın ön koşulu fedakârlık, ölçülülük, Tanrı ve ruh ile özdeşleştirilen şeref ve görev kavramlarıdır. Hesiodos, insanın ölçüyü aşmaması gerektiğini ve bu ölçüyü sağlamanın yolunun çalışmak olduğunu söylemekte İşler ve Günler adlı eserinde çalışmanın önemine değindiği şiirinde *Çalış ki açlık bulunduğun yerden kaçsın/Çalışanların sürüleri de olur altınları da* sözleriyle düşüncelerini dile getirmektedir (Eyüboğlu ve Erhat 1977: 23). Yunan mitolojisinde ise insan davranışlarında ölçsüzlük ortaya çıktığında Tanrılar kızmaya başlamaktadır. Örneğin ateşi çalıp insanlara getiren Prometheus’un, Zeus’u aldatması ölçsüzlüktür. Ölçsüzlüğe kızan Zeus, insanları ateşten yoksun bırakmıştır (Eyüboğlu ve Erhat 1977: 28).

Cicero (2014: 259); ölçülülük durumunun bireye huzur vermesi bakımından önemli olduğuna değinmekte, arzularımız ya da kaçınmalarımız konusunda ölçülü davranabilmek için aklımızı kılavuz olarak kullanmamız gerektiğini söylemektedir. Platon ve Sokrates ölçülü davranmak etik değerini *altın orta* olarak İslam filozofları ise *ıfrat ve tefrit* olarak ifade etmektedirler. Ölçülü davranmak olumlu etik değeri ya da ölçsüz davranmak olumsuz etik değeri; olması gerekenden az olan ya da olması gerekenden fazla olan, istenilen düzeyde olmayan etik eylemleri nitelendirmektedir. Eylem ne eksik ne de fazla olmalıdır, belli bir kararda eylenemelidir. Söz konusu *belli bir karar* da toplumsal eylemlerle ölçüyü tanımlamaktadır.

Bu noktada Tahir Bey’in oğlu Necdet; Hesiodos’un insanın ölçüyü aşmaması gerektiğini ve bu ölçüyü sağlamanın yolunun çalışmak olduğunu belirttiği sözlerini doğrulamaktadır çünkü Necdet çalışmamaktadır, bu sebeple davranışları ölçsüzdür. Yaşadığı zengin hayatı sürdürürken dünya turları ve son model arabalara para harcarken çalışmamasının ölçüyü kaçırmasına neden olduğunu hiç düşünmemekte sadece babasının yolsuzlukla çevirdiği iş yerinde çalışmanın mizacına, meşrebine uymadığını söyleyerek bir anlamda şirazesi kaçmış teraziye benzeyen yaşam şeklinin bozuk ayarını/ölçsüzlüğünü buna bağlamaktadır. Necdet, kendisini ziyarete gelen lise yıllarının idealist tarih öğretmeni Namık Bey’e, bu düşüncelerini *Yanlış anlamayın hocam... Babamın şirketinde, vurgunculuk yapıyor demiyorum... Fakat iş denen bu tarzda işler, benim mizacıma, meşrebime uymuyor... O kadar ki babamın şirketinde*

asla iş kabul etmek istemedim şeklindeki sözleriyle dile getirmektedir. İnsan hayatta kalabilmek için yaşama uyum sağlamak zorundadır. Bu uyum şekli *fiziksel uyum* ve *sosyal uyum* olarak iki şekilde görülür. Erich Fromm bu uyum sağlama sürecine *uyarlanma* adını vermiş ve bu uyarlanmayı, kişinin kendi tercihleri doğrultusunda sergilediği tavırlar olarak *durağan uyarlanma* terimi ile kişinin toplum tarafından kendisine yapılan baskılar ve bu baskılardan duyduğu korkular sebebiyle sergilediği tavrı da *devingen uyarlanma* terimiyle adlandırmıştır.

Birey, dünyaya geldiği andan itibaren toplum tarafından yönlendirilmektedir. Nasıl davranacağı ve ne yapacağı belirlenmiştir. Diğer yandan bireyin kişilik kazanabilmesi için kendi dünyasını inşa etmesi, özgün yapısını ortaya koyması, özgürleşmesi ve bağımsızlaşması gerekmektedir. Bu zorlu süreçte birey, kendini sorgulamaya başladığında büyük bir yalnızlık duygusu içine düşer. Fromm bu noktada, insan var oluşunun ve özgürlüğünün onun bünyesinin ayrılmaz iki ögesi olduğunun ve bireyin doğduğu andan itibaren yanında olan ailesinden kopabildiği, bağımsızlaşabildiği ölçüde kimliğini bulma konusunda başarılı olacağına altını çizmektedir. Bu kopuş, mecazi anlamda bir kopuş olup düşünce bazında özgürleşmeyi, bireyin kimliğine ulaşması için önce kendisiyle yüz yüze gelmesi gerektiğini ifade eden bir kopuştur. Kişiliğini bulmak yolunda arayış içinde düşen birey, içgüdülerini yönetebilme özgürlüğünü elde etmekle yükümlüdür. Bu özgürlük, toplum tarafından temeli kutsal kitaplarda bahsedilen Âdem ile Havva kıssasına dayanan *bir şeyi yapma* özgürlüğü olarak değil de *bir şeyi yapmama* özgürlüğü olarak ifade edilmektedir. Burada insanın ilk özgür davranışı günah işlemek olarak gösterilmekte ve bunun sonucunda çekilen acı ön plana çıkartılmaktadır. İlahi dinler ve yanı sıra sosyal bilimlerde, buyruğa karşı bir davranışta bulunan, yapılması gereken bir şeyi yapmayan bireyin, kendi özgür iradesiyle tercih ettiği bu davranışın getirisi, bedel ödemeyi kabul etmiş olduğunu vurgulamaktadır. Birey farkında olarak veya olmayarak tercihte bulunduğu bu davranışın bedellerini ödemekle yükümlüdür. Bu tercih tamamen insani ve doğal bir tercihtir. Fromm, bireyin bu sorgulamayı yaparak kendinde farkındalık yarattığını söylemekte ve bu farkındalığa öznel öz bilinçlilik adını vermektedir (1994: 27-78).

Tahir Bey'in oğlu Necdet; Erich Fromm'un bireyin kişiliğini inşa ederken kendi tercihleri doğrultusunda sergilediği tavırlar olan *durağan uyarlanmayı* ya da toplum tarafından kendisine yapılan baskılar ve bu baskılardan duyduğu korkular sebebiyle sergilediği tavır olan *devingen uyarlanmayı* da gerçekleştirememiştir. Bunun doğal sonucu olarak Necdet karakteri öznel öz bilinçlilikten çok uzaktır. Kişilik kazanabilmek için kendi dünyasını inşa etmesi, özgün yapısını ortaya koyması, özgürleşmesi, bağımsızlaşması gerektiğini bilmekte fakat bunları yapamadığı için yaşadığı zorlu dönemde, büyük bir yalnızlık duygusu içinde kendini sorgulamaktadır. Lisedeki öğretmeninin kendisini ziyaret etmesi bu sorguyu dillendirmesine vesile olmuştur. Necdet'in, asıl ziyaret sebebi kendisinden iş istemek olan öğretmeni Namık Bey'e söylediği *Bu beni ateş gibi yakan namert lüksler içinde, bu kuş beyinli namert insanlar arasında daha mı mes'ut sanıyorsunuz beni...* şeklindeki sözleri onun öznel öz bilinçlilik sahibi olmadığını göstermektedir.

Freud, baskı altına alınan itkilerin, kültürel açıdan değer taşıyan ve gerçekleştirilmesi şiddetle arzulanan özlemlere dönüştüğünü söylemekte ve bu dönüşümü ifade etmek için *yücelme* sözcüğünü kullanmaktadır. Bu özlemlerin giderilmemesi, bireyde bir tatminsizlik

yaratmaktadır. Bu tatminsizliği ortaya çıkaran süreç, *haz* ilkesinin *gerçeklik* ilkesi ile yer değiştirmesi olarak sınıflandırılmaktadır (2011: 69). Erkek çocuk Necdet'in Fromm'un işaret ettiği uyarlamayı gerçekleştirememesi sonucu Freud'un işaret ettiği yüceltme eylemine girmiş ve yaşantısını oturtamadığı etik düzlemde duyduğu rahatsızlığı/tatminsizliği, tarih öğretmenine dolaylı yoldan itiraf etmiştir. Tahir Bey'in oğlu Necdet yaşadığı zengin hayatından her ne kadar şikâyetçi görünse, suçu babasına atsa da bu ışıltılı hayatı devam ettirmek hevesindedir. Fakat eski, fakir ama namuslu yaşantısında yükselen değerlerinin; yeni, zengin ama namussuz yaşantısında yere battığını görmekte, bunları içine sindirememekte bu nedenle hayatının babası tarafından dayatılan bir mecburiyet olduğuna inanmak istemektedir. Öğretmeni Namık Bey'in kibar yaklaşımından bir o kadar utanç duyan Necdet, hocasının idealistliğine hayranlığını dile getirirken kendini küçülmüş hissetmektedir:

İkimizden birinin utanması lazımsa benim utanmam lazım hocam... Mantar gibi hiç yoktan çıkmış zenginliğimden, daha doğrusu babamın zenginliğinden... Bana kalsa hepsini yakarım vallahi. Sırtımda bir gömlekle yalınayak yoksul ve mübarek Anadolu'nun yollarına düşerim.

Necdet'in etik anlayışında, yeniden uyumlanmak için ergonomik süreci başlatılan ölçülü olmak etik değeri, hocası Namık Bey'in etik anlayışında da yeni bir ergonomik süreç girmiştir. Bu noktada değişen değerlere dikkat çeken Reşat Nuri Gültekin; ahlak abidesi idealist öğretmen Namık Bey'i, kendisine hayranlık duyulan değil, Tahir Bey ve onun oğlu Necdet'e hayranlık duyan biri konumuna yerleştirmiştir çünkü ekonomik sıkıntılar Namık Bey'in ideallerini yerle bir etmiştir. Namık Bey eski öğrencisinden ve onun zengin babasından iş istemek için hiç gocunmadan öğrencisinin ayağına kadar gelmiştir. Bu noktada yazar, etik değerleri yerinden oynatan çok önemli bir noktaya dikkati çekmeye çalışmakta ve doğru noktayı işaret etmektedir. O önemli nokta; ekonomidir. Yazar; haksız kazancı olumlu gösterecek, yolsuzluğu özendirecek zorlu bir ekonomide insan davranışlarının değişebileceğine ve bu yönlü bir sisteme karşı çıkmak gerektiğine dikkati çekmektedir.

Ailenin kız çocuğu Leyla'nın yolsuzluğun bir namussuzluk olduğunu kabul etmesi, bir namus abidesi olarak nitelendirdiği nişanlısının, babası Tahir Bey'in yolsuzluk sebebiyle hapse girmiş olduğunu öğrenebileceğini düşünmesi ve bu sonuçtan çok korkmasıyla gerçekleşmiştir. Leyla durumdan duyduğu kaygıyı ağabeyine şu sözleriyle dile getirmektedir:

Ben o kadar duygusuz bir kız mıyım? Camekanda gördüğüm bir çift iskarpine hasret çektiğim günleri mumla arıyorum... Nişanlım Cemil ve onun namuslu babası... Babam onların yanında benim yüzümü yere düşürdü... Babam bir suç işlediyse benim ne kabahatim var canım?

Oysa Leyla'nın idealize ettiği nişanlısı ve kayınpederi de yolsuzluk yapmakta bu yolla zengin hayatı sürmektedirler. Leyla'nın, babasının yolsuzluk yapma nedeniyle hapse girdiğini nişanlısının duyacak olmasından duyduğu korkuyla olanlara tepki vermesi; Batı filozofları Platon ve Sokrates *altın orta*; İslam filozoflarının *ifrat ve tefrit* olarak ifade ettikleri ölçülü davranmak etik değerine göre davranmadığını göstermektedir. Leyla da ailenin bütün fertleri gibi bu etik değeri, yeni bir kültürel ergonomik sürece sokmuştur. Leyla'nın olumsuz ergonomik süreci, nişanlısı ve kayınpederinin de yolsuzluk yaptıklarını öğrenmesiyle perçinlenmiş ve olumsuz ergonomik süreçten çıkan ölçülü davranmak etik değeri, Leyla ve ailesinin nezdinde adı sabit kalmak suretiyle farklı bir etik kod (davranış) olarak gösterilmeye devam etmiştir.

Etik eylemlerle ifade edilen davranış kalıpları etik kodun göstergesi olarak; *davranışlarda belli ölçülere riayet etme* etik eylemleri, Necdet ve Leyla tarafında yeni bir kültürel ergonomik sürece sokulmuş ve süreç sonunda ölçülü olmak etik değeri kapsamında görece davranışlar sergilemenin, çıkarıcı davranışlarda bulunmanın kabul edilebilir olabileceği yeni bir etik kod olarak ailenin nezdinde kolektif şuur altına kaydedilmiştir.

5.4.1. Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler: Şerif Ali'nin gerçekleri bildiği hâlde hayatından ödün vermemek için olumlu bir bakış açısı sergilemesi.

5.4.2. Bağlam: “Fena bir şey deme... Allah razı olsun de... Bak onun sayesinde ben bile adama döndüm... Beni Balıkesir'deki satış şubesine müdür yaptı” (Güntekin 1971: 8).

5.4.3. Bağlam: “Sanki ellerine fırsat geçecek de kendileri lüpcülük etmeyecekler, sen benim külahıma anlat bu lakırdıları... Bunca yıl vergi tahsildarlığı ettim. Ben bilirim nicelelerinin iç yüzünü, iftiradır çoğu billahi...” (Güntekin 1971: 50-51).

5.4.4. Eyllenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değeri:

Dalkavukluk yapmamak ve ikiyüzlü olmamak olumlu etik değeri.

5.4.5. Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1. Bir başkası sayesinde bulunduğu konuma erişen birey, elde ettiklerini yitirmemek için onun hatalarını görmezden gelebilir.

2. Bir başkası sayesinde bulunduğu konuma erişen birey, velinimetini olarak gördüğü bu kişiyi kendi içinde aklayabilmek için farklı yöntemlere başvurur.

5.4.6. Eyllenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği dalkavukluk yapmamak ve ikiyüzlü olmamak olumlu etik değeri değerlerinin temellendirilmesi:

Deontolojik etik çerçevesinde ödev etiğini ortaya koyan kant, bir eylemin etik olup olmadığına gösterecek iki ana metodoloji ortaya koymuştur. bu metodolojilerden birincisinin adı *evrensel doğa yasası formülü* ikincisinin adı *insanlık formülü*dür. Bir eylemin etik olup olmadığını belirlemek için izlenen bir prosedürün varlığı söz konusudur. Kant bu prosedürde, bir kişinin kendi irade ve eylemlerini belirlemek üzere ortaya koyduğu öznel ilkeye *maksim* adını vermiştir. Kant, bazı maksimleri ahlak eğitiminde bireye kazandırılması gereken ilk maksimler olarak değerlendirmektedir. Bu maksimler: *doğruluk, sözünü tutmak ve dalkavukluk yapmamaktır*.

1. Doğruluk sevgisi: *Yalan söylemek* insanı küçültür. Yalan söyleyen biri/yalancı biri, karakter sahibi değildir.

2. Herhangi bir şey için bir söz verildiyse *verilen söz mutlaka tutulmalıdır*. İnsan düşmanına karşı bile dürüst olmalıdır.

3. Dalkavukluk yapılmamalıdır, bir dalkavüğün değeri çok düşüktür. Dalkavukluk, insanı değersizleştirir ve toplumun diğer fertlerinin gözünde taşıdığı anlam olumsuz olur (2012: 307).

Ailede yaşadığı hayattan büyük bir memnuniyet duyan tek kişi Huriye Hanım'ın kardeşi Şerif Ali Dayı'dır. Aile bireylerinin aksine Şerif Ali bu olumsuz durumu son derece rahat

ışelleştirmiştir. Yazarın toplumdaki bu tip bireylere bir örnek olması açısından yarattığı bu karakter, olumsuz etik eylemler karşısında insanların verdikleri farklı tepkileri göstermek bakımından önemlidir. Şerif Ali, Huriye Hanım ile yaptığı konuşmada ona; kocası Tahir Bey'e minnettar olması gerektiğini hatta ona *Allah razı olsun* demesi gerektiğini söylemekte ve dağ mahallesindeki, camı çerçevesi kırık kulübeden onun sayesinde kurtulduğunu hatırlatmaktadır. Tahir Bey'in yolsuzluk nedeniyle hapse girmesine ise *iftiradır, dedikodudur* demekle *yolsuzluk* yerine *lüpçülük* adlandırması yaparak yaşananları hafifletmektedir. Şerif Ali'nin yaşananları meşrulaştırma eylemi çerçevesinde, eline fırsat geçen hiç kimsenin *lüpçülük* yapmaktan geri kalmayacağı düşüncesiyle perçinlenmekte ve dalkavukluk yapmamak ve ikiyüzlü olmamak olumlu etik değerleri, yeni bir kültürel ergonomiye tabi tutularak etik değer in içi boşaltılmaktadır. Bu noktada Şerif Ali'nin; Kant'ın ahlak eğitiminde bireye kazandırılması gereken ilk maksimler olarak öncüllediği *doğruluk, sözünü tutmak* ve *dalkavukluk yapmamak* maksimlerine sahip olmadığı görülmektedir.

Boone (2019) insanın özünde etiğin var olduğu söylemekte ve *mutluluk etikten filizlenir* demektedir. Boone'nin bu sözüne karşılık Sigmund Freud *sosyal korku* kavramını hatırlatmakta ve insanın özünde pek de öyle ahlakçıların iddia ettiği üzere bir ahlak duygusu olmadığını, *etik normlarının*, insanın üzerinde etkili olan *sosyal korkunun* kalkması halinde insanların kültürel düzeyleriyle bağdaşması mümkün görünmeyen haince eylemlere başvurmadan çekinmediklerini söylemektedir (2016: 20-21).

Şerif Ali'nin eski yaşantısına dönmekten ve Tahir Bey'in ona tanıdığı imkânların son bulmasından duyduğu korku, tüm bu etik kabulleri yıkmaktadır. Şerif Ali'nin üzerindeki, Freud'in işaret ettiği etik normların, sosyal korkunun kalktığını onun:

Herif birkaç ay hapse giriverdiyse kıyamet kopmadı ya... Mebusluk, vekillik etmiş adamları bile yakalayıp deliğe tıkıveriyorlar; zaten o lakırtıların çoğu da kara ağızlıların iftirasıdır... Sanki ellerine fırsat geçecek de kendileri lüpçülük etmeyecekler, sen benim külahıma anlat...

Şeklindeki sözlerinden anlıyoruz. Şerif Ali'nin bu sözleri, eserin konu edildiği dönem için toplumdaki etik normların zedelenmiş olduğunu ve sosyal korkunun birçok insan için ortadan kalktığını ifade etmektedir ki filozofların çok büyük bir toplumsal tehlike olarak gördükleri iffetsizlik halinin baş gösterdiği anlaşılmaktadır.

Etik eylemlerle ifade edilen davranış kalıpları etik kodun göstergesi olarak; *doğruluk, sözünü tutmak* etik eylemleri, Şerif Ali Dayı tarafında yeni bir kültürel ergonomik süreç oluşturmuş ve süreç sonunda dalkavukluk yapmamak etik değeri kapsamında, kendi konumunu korumak amacıyla eylenen eylemlerin kabul edilebilir olabileceği yeni bir etik kod olarak ailenin nezdinde kolektif şuur altına kaydedilmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde (Güntekin 1971: 87); Tahir Bey'i, artık sürdürdükleri lüks hayatın *günah keçisi* olmaktan vazgeçtiğini görüyoruz. Tahir Bey, aile meclisini toplamış ve onlara bu düşüncesini söylemiştir. Aile meclisindeki konuşmalarda Tahir Bey, herkese sırayla sürdürmekte oldukları bu hayat için "Tamam mı devam mı?" sorusunu sormuştur. Eşi Huriye Hanım, ayılıp bayılarak kendisi için değil, çocukları için bu hayata devam etmek istediğini söyler; oğlu Necdet ve kızı Leyla da sürdürdükleri hayatın devamı yönünde karar bildirirler; kayınbiraderi Şerif Ali Dayı, devam eden düzenden oldukça memnun olması ne-

deniyle, zaten hiçbir noktada bu düzenden vazgeçilmesine taraftar olmamıştır ve kararının söz konusu hayata devam edilmesi yönünde olduğunu ifade eder (Çobanoğlu, 2019: 417).

Üçüncü perdenin sonunda Tahir Bey, bütün aile fertlerini bundan sonra yapacağı yolsuzluklara ve elde edeceği haksız kazançta ortak etmiştir. Aile fertlerinin bu kararı üzerine Tahir Bey, bundan sonra karşılaşacakları olumsuzluklarda tek başına kalmamak, bu kararın teyidi ile olası suçlamalardan kurtulmak amacıyla ailesine hitaben son sözlerini şu şekildedir:

...Çark yeniden dönmeye başlıyor... Kısmette varsa ben yine bir gece polisın önünde tırıs tırıs... Siz bir yandan sefahat, lüks, bir yandan o lükslerin en parlağı olarak ağlayıp inmeler, lanetler, beddualar... Utanıyoruz bu adamdan... diye bağırma... Ah namus, ah namus! (Güntekin, 1971: 88). Bu sözler artık onun ailenin günah keçisi olmayacağını göstermekte ve değişen etik anlayışının, aslında hepsi açısından değişmiş olduğunun altını çizmektedir. Tahir Bey'in bu son sözleri hem kendisi hem ailesi hem de toplum için uyarı niteliğindedir.

Balıkesir Muhasebecisi eserinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme tablosundaki; halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermelerimizden yola çıkarak Tahir Bey ve ailesinin olumsuz halk felsefesi;

Bireyler etik felsefelerinden, doğru yoldan ayrıldığını fark ettiklerinde içinde bulundukları yeni durumu içselleştirmeye bu olumsuz durumu kendine kabul ettirmek için gerekçeler aramaya başlamaktadırlar. Bu gerekçeli davranış biçimleri bireylere göre değişim göstermektedir. Eserde beş birey üzerinden, beş etik eylem örneklenmiştir. *Birinci etik eylem*; Bazı insanlar içine düştükleri olumsuzlukları farklı sebeplere bağlamak ve suçu başkalarına atarak kendilerini temize çıkartmak eğilimi içindedirler bu eğilim eyledikleri olumsuz etik eylemleri bir fedakârlık olarak görmelerine yol açar. Gerçekte böyle düşündüğü için mi kendisini haklı hissettiği; kendisini haklı hissetmek için mi böyle düşündüğü belli olmayan bu davranış biçimi, hiçbir etik felsefesiyle uyum göstermeyen, doğruluğu sorgulanması gereken bir davranış biçimidir. Eserde Tahir Bey'in davranışları bu yöndedir. *İkinci etik eylem*; Bazı insanlar; eyledikleri olumsuz eylemlerde, kendi kendine bir algı yönetimi yapar ve hissettiği olumsuz duygunun yönünü değiştirmeye çalışır, bu yön değiştirme çoğu zaman yalan söyleme ile özdeşleşir. Eserde Huriye Hanım'ın davranışları bu yöndedir. *Üçüncü etik eylem*; Bazı insanlar olumsuz bir etik yaşantı içindeyken olumlu birey olarak gördükleri tiplerle kendilerini özdeşleştirmeye çalışırlar, idealize ettikleri olumlu birey tipini överek kendi hayatında gerçekleştiremediklerine hayıflanır. Eserde erkek çocuk Necdet'in davranışları bu yöndedir. *Dördüncü etik eylem*; Bazı insanlar olumsuz eylemlerinin başkaları tarafından bilinmesini istemezler. Eserde kız çocuk Leyla'nın davranışları bu yöndedir. *Beşinci etik eylem*; Bir başkası sayesinde bulunduğu konuma erişen bazı bireyler, elde ettiklerini yitirmemek için o kişinin hatalarını görmezden gelirler. Eserde Şerif Ali Dayı'nın davranışları bu yöndedir.

Etik eylemlerle ifade edilen davranış kalıpları etik kodun göstergesi olarak; *haksız kazanç elde etmemek, yalan söz söylememek, davranışlarda belli ölçülere riayet etmek, doğruluk, sözünü tutmak* etik eylemleri, Tahir Bey, Huriye Hanım, Necdet, Leyla ve Şerif Ali Dayı tarafında yeni bir kültürel ergonomik sürece sokulmuş ve süreç sonunda *namuslu olmak, yalan söylememek, ölçülü olmak ve dalkavukluk yapmamak* etik değerleri kapsamında, *haksız kazancın kabul edilebilir olabileceği, yalan söylemenin kabul edilebilir olabileceği, göre-*

ce davranışlar sergilemenin, çıkarıcı davranışlarda bulunmanın kabul edilebilir olabileceği, kendi konumunu korumak amacıyla eylenen eylemlerin kabul edilebilir olabileceği yeni bir etik kod olarak ailenin nezdinde kolektif şuur altına kaydedilmiştir.

6. Bulgular

Çalışmamızda; Reşat Nuri Güntekin'in farkındalık sahibi bir yazar olarak yaşadığı dönemde baş gösteren kültürel dejenerasyona işaret etmek amacıyla kaleme aldığı *Balikesir Muhasebecisi* adlı eser incelenmiştir. Eserde süratle değişim kaydeden toplumsal yapıda, *olumlu etik değerlerin* adlarını muhafaza etmekle birlikte içerik olarak özlerinden nasıl uzaklaştıklarına, zamanla toplum tarafından onaylanan *olumsuz etik kodlara* dönüştüklerine ve nasıl bir *ergonomik süreç* seyrinde kabul gördüklerine işaret edildiği tespit edilmiştir.

İncelemede *halkbilimsel metaetik kuram* çerçevesinde ele alınan eserdeki beş karakterin ağırlıklı olarak tanımladıkları, özdeşleştirildikleri etik değerlerin varlığı görülmüş, söz konusu etik değerler *halkbilimsel temellendirme metaetikselsel çözümleme yöntemiyle* temellendirilmiştir.

Temellendirmemizde halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgular olarak şu şekildedir:

Tahir Bey'in etik anlayışında namuslu ve dürüst olmak etik değerlerinin yeni bir ergonomik sürece girmesi ve eşi ile evlatları için yaptığı fedakârlığın göz ardı edildiğini düşünmesi; Tahir Bey'in eşi Huriye Hanım'ın doğru yoldan ayrılmış bir ailenin annesi olarak içinde bulunduğu durumu, geçmişe duyduğu yalancı özlemin ardına sığınarak kendince durumu kabul edilir hâle getirmesi; Tahir Bey'in oğlu Necdet ve kızı Leyla'nın haksız kazançla yaşadıkları lüks hayatı, anne ve babalarının yaşamlarına mani olmamak için yaşamak zorunda kaldıklarını, onları mutlu etmek için bu züppe yaşantısını devam ettirdiklerini söylemeleri ve Şerif Ali Dayı'nın gerçekleri bildiği halde hayatından ödün vermemek için olumlu bir bakış açısı sergilemesi, şeklinde belirlenmiştir.

Temellendirmemizde eylenen olumsuz eylemler ve etik kod (davranış kalıbı) ihlalleriyle yeniden kültürel ergonomik sürece sokulan, karakterin özdeşleştirildiği etik değerler olarak; Tahir Bey'in temsil ettiği *namuslu olmak ve dürüst olmak ile fedakârlık göstermek*; Huriye Hanım'ın temsil ettiği *yalan söylememek ile fedakârlık göstermek*; Necdet ve Leyla'nın temsil ettiği *ölçülü olmak, ifrat ve tefritten uzak durmak* ve Şerif Ali Dayı'nın temsil ettiği *dalkavukluk yapmamak ve ikiyüzlü olmamak* olumlu etik değeri tespit edilmiştir.

Yaptığımız temellendirme sonucunda çözümleme tablomuzdaki halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermelerden yola çıkarak Tahir Bey ve ailesinin olumsuz halk felsefesi konusundaki bulgularımız şu şekildedir;

Etik eylemlerle ifade edilen davranış kalıpları etik kodun göstergesi olarak; *haksız kazanç elde etmemek, yalan söz söylememek, davranışlarda belli ölçülere riayet etmek, doğruluk, sözünü tutmak* etik eylemleri, Tahir Bey, Huriye Hanım, Necdet, Leyla ve Şerif Ali Dayı tarafında yeni bir kültürel ergonomik sürece sokulmuş ve süreç sonunda *namuslu olmak, yalan söylememek, ölçülü olmak ve dalkavukluk yapmamak* etik değerleri kapsamında, *haksız kazancın kabul edilebilir olabileceği, yalan söylemenin kabul edilebilir olabileceği, görece davranışlar sergilemenin, çıkarıcı davranışlarda bulunmanın kabul edilebilir olabileceği,*

kendi konumunu korumak amacıyla eylenen eylemlerin kabul edilebilir olabileceği yeni bir etik kod olarak ailenin nezdinde kolektif şuur altına kaydedildiği tespit edilmiştir.

7. Tartışma

Çalışmamızın başında sorduğumuz; *Bireylerin etik anlayışları, yaşam şartlarıyla olumsuz yönde değişim gösterebilir mi? Yaşam şartları, bireylere haksız kazancı, yolsuzluğu olumlu gösterecek hatta bu olumsuz etik eylemlere özendirecek bir değişim yaşatabilir mi? Olumsuz etik eylemlerin halk felsefesindeki algısı değişebilir mi?* sorulara yeniden dönelim. Yapay zekâ, robotlar, insansız teknolojilerle bütün toplumların yüksek hizmet kalitesine ulaştırıldığı, *bilgi toplumundan süper akıllı topluma* geçişin ön aşaması olan *Toplum 5.0* yaşadığımız bu dönemde, insanlığın bu sorulara cevabı ne olmalıdır?

Bu sorulara iki şekilde cevap vermek mümkündür. Birinci cevap Kant'ın ödev etiğine uygun olarak; hiçbir koşulda haksız kazanç ve yolsuzluk affedilemezdir cevabıdır. İkinci cevap Ross'un *ilk bakışta ödev etiğine* uygun olarak; insanların ödev olarak gördükleri mutlak doğruları gerçekleştiremedikleri istisnai durumlar olabilir, örneğin çok aç bir insan bir ekmek çalabilir ve bu noktada ona çalmak kötüdür denilemez. Peki bu iki cevap karşısında ne yapılmalıdır, bireyin hafifletici sebeplerle yolsuzluk yapması hoş karşılanabilir mi?

Bu durumda *Jean-Jacques Rousseau*nın toplumsal sözleşme ile ortaya koyduğu; insanların ödev anlayışına ya da bireysel seçimlerine bırakılmamış, genel geçer hale getirilmiş, hukuk kurallarına dönüştürülmüş bir yapıya kavuşmanın gerekliliği görülmektedir. Etiğin destekleyicisi kanunlardır. Freud'un tanımıyla *sosyal korkusundan* kurtulmuş insandan sakinmeyi esas almak ve kanunlarla davranışların çerçevesini çizmek gerekmektedir.

Sonuç

Reşat Nuri Güntekin'in 1970'li yıllarda kaleme aldığı *Balıkesir Muhasebecisi*nde toplumun en küçük birimi aile, toplumsal değişimin göstergesi olarak ele alınmıştır. Ailede başlayan değişim, etik olgu ve olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen bakış açısı olarak tanımladığımız *kültürel etik kodlardaki* farklılaşma ile gözler önüne serilmiştir. Aradan geçen elli yıllık süre içinde internet çağına girilmesi sonucu günümüzde yaşanan etik dejenerasyonu hat safhaya varmıştır. Bu anlamda bir geriye dönüşün yaşanması mümkün olmamakla birlikte *kültürel etik kodlardaki* farklılaşmayla süratle içi boşalan etik değerlerin bu kadar hızlı tükenmesinin önlemi alınabilir. Bu konuda akademinin öncülük etmesi gerekmektedir. Konuya dair akademik araştırmalar yapılmalı, etik konulu kitaplar yazılmalı; araştırmaların bulguları ve yazılan kitaplar eğitim kurumlarıyla paylaşılmalı, kadim geleneklerimizden biri olan etik felsefesi, halk felsefesi çatısı altında yeni nesillere tanıtılmalı, etik eylemler, etik kodlar yaşamın içinde yer bulacak şekilde aktarılmalıdır.

Çağımızda, dünya genelinde yaşanan *gelir dağılımındaki eşitsizlik* en ciddi etik problemlerinden biri olarak tüm dünya uluslarının başlıca sorunudur. *Balıkesir Muhasebecisi*nde aile bazında ele alınan toplumların bozulan ekonomi karşısında etik anlayışlarını yitirebilecekleri, kendilerini haklı bulmak adına etik değerleri saptırabilecekleri konusu artık bütün dünya için geçerlidir. Bu anlamda bir yenilenme hareketi olarak bütün dünya ulusları kendi halk

felsefelerinden, kendi etik anlayışlarından yola çıkarak etik felsefeleri üzerine çalışmalar yapmak durumundadır. *Halkbilimsel Metaetik Kuram* bu çalışmaların yapılabilmesi için halk fikirlerini ortaya koymak ve etik problemlerinin çözümüne bilimsel bir bakış açısı eşliğinde katkıda bulunabilmek amacıyla ortaya konmuş bir kuramdır. Nitekim insan; insan olduğu bilincine, sahip olduğu etik felsefesinin farkındalığıyla ulaşır.

Notlar

- 1 Daha önce yaptığımız; *Reşat Nuri Güntekin'in Balıkesir Muhasebecisi Adlı Eseri Bağlamında Sosyal Ahlak Üzerine Tespitler* (2019) başlıklı çalışmamızda, eserin yazıldığı 1970'li yılların Türkiye'sinde ahlak olgusunun zemini incelenmiş; *Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Türk Edebiyatında Etik Konusu* (2023a) başlıklı çalışmamızda ise eserden yola çıkarak Türk edebiyatında etik konusuna nasıl yer verildiği incelenmiştir. Bu çalışmamızda halkbilimsel metaetik kuram çerçevesinde, eserde konu edilen etik değerler ve söz konusu etik değerlerin ergonomik süreçteki seyri incelenecektir.
2. Halkbilimsel Metaetik Kuram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çobanoğlu, 2023b; Çobanoğlu, 2024).

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and Publication Ethics Statement:

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Contribution Rates of Authors to the Article: The article is single-authored.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Boone, B. (2019). *Etik 101* (S. Aktuyun, Çev.) Say.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. Engin.
- Cevizci, A. (2015). *Etik ahlak felsefesi*. Say.
- Cicero. (2017). *Yükümlülükler üzerine* (C. Çevik, Çev.) Hasan Ali Yücel Klasikleri, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Geleneksel dünya görüşü veya halk felsefesinin halkbilimi çalışmalarındaki yeri ve önemi üzerine tespitler. *Milli Folklor*, 45, 12- 14.

- Çobanoğlu, S. (2019). Reşat Nuri Güntekin'in 'Balıkesir Muhasebecisi' adlı eseri bağlamında sosyal ahlak üzerine tespitler. *Umay Ana'dan Umay Hoca'ya Prof. Dr. Umay Günay Türkeş'e Armağan* (Edt. İ. Çetin, B. Gül). TKA Armağan dizisi. TKAE Yayınları, 25, 407-418.
- Çobanoğlu, S. (2021a). *Halkbilimsel kuram ile Dede Korkut Hikâyeleri'nin halk felsefesi ve metaetikselsel çözümlemesi*. [Doktora Tezi] Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, I, 1-814.
- Çobanoğlu, S. (2021b). *Halkbilimsel kuram ile Dede Korkut Hikâyeleri'nin halk felsefesi ve metaetikselsel çözümlemesi*. . [Doktora Tezi]Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, II, 814-1771.
- Çobanoğlu, S. (2023a). Halkbilimsel metaetik kuram ile Türk edebiyatında etik konusu. (26-28 Ekim), Cumhuriyet'in 100. Yılında Bilge Kağan'dan Atatürk'e Uluslararası Türkçe ve Türk edebiyatı kullatayı, Atatürk Üniversitesi bildiri özetleri kitapçığı, 60.
- Çobanoğlu, S. (2023b). *Halkbilimi ve metaverse yeni dünyaların beşiğinde*. Paradigma.
- Çobanoğlu, S. (2024). *Halkbilimsel metaetik kuram ile Âşık Veysel poetikasında Türk halk felsefesi ve varoluşçuluk*. Paradigma.
- Epikür. (1962). *Mektuplar ve maksimler*. (H. Örs, Çev) Remzi Kitabevi.
- Eyüboğlu, S ve Erhat, A. (1977). *Heseidos eseri ve kaynakları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Frankena, W. (2007). *Etik*. İmge.
- Freud, S. (2011). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id*. (A. Babaoğlu, Çev.) Metis.
- Freud S. (2016). *Savaşın ve ölümün güncelliği* (C. Dindari, Ed.) Telos Yayınları.
- Fromm, E. (1994). *Erdem ve mutluluk* (A. Yörükan, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gazali. (2021). *İhyâu ulûmi'd-din* (E. Urcan, Çev.) Çelik.
- Güntekin, R. N. (1971). *Balıkesir Muhasebecisi*. Milli Eğitim Yayınları.
- Hume, D. (1997). İnsan doğası üzerine bir inceleme (A. Yardımlı, Çev.) İdea.
- Kant, I. (2012). *Lectures on anthropology*, translated by rober b louden. Cambridge University Press.
- Kaplan, M. (2010). *The culture at work: cultural ergonomics, ergonomics*, 38 (3), 606-615.
- Karwowski, W. (2001). *International encyclopedia of ergonomics and human factors*, Taylor and Francis.
- Locke, J. (2004). *Hükümet üzerine ikinci inceleme* (F. Bakırcı, Çev.) Babil.
- Machiavelli, N. (1994). *Hükümdar* (S. Bağdatlı, Çev.) Sosyal Yayınlar.
- Seneca. (1992). *Ahlaki mektuplar* (T. Uzel, Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taylor, W. P. (1963). *The moral judgment, readings in contemporary meta-ethics*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Tonya L. & Smith-Jackson, & Marc L. Resnick, & Kayenda T. Johnson (2014). *Cultural ergonomics, theory, methods, and applications*, CRS Press, Taylor end Francis Group.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).